

Ako se iz ovoga članka i vidjelo, da se neprirodan namještaj, kao kad bismo rekli *bojim* zmiye se ili *došao* brat *je*, t. j. rastavljanje enklitike od prednjega ortotoničnoga glagolskog oblika, može naći i u naših najboljih versifikatora, opet mislim, da bi ga se valjalo kloniti.

UPOTREBA PERFEKTA U VREMENSKIM REČENICAMA

Sreten Živković

U vremenskim rečenicama, kojima se radnja svršava prije radnje glavne rečenice, čitamo i čujemo danas u našim krajevima sve više i sve češće perfekt svršenih glagola mjesto prezenta tih glagola.

U časopisu »Narodna tehnika« (god. II., br. 9., str. 2.) piše:

»Hiljade tih ‚goonies‘ (t. j. divljih gusaka) traže na svom otoku neko ravno mjesto, kao neki ptičji aerodrom, a kad su ga *našle*, počnu velikom brzinom trčati protiv vjetra. Pritom drže raširena krila, ali njima ne mašu. Kad su *postigle* priličnu brzinu, dignu se zbog te brzine u zrak.«

U zagrebačkim novinama »Vjesnik« (od 17. IV. 1952.) našlo se predavanje našega poznatog astronoma »Odakle zvijezdama toplina i svjetlost«, u kojem je i rečenica: »Kad je njezin (t. j. zvijezdin) razvitak *stigao* do stanja normalnih zvijezda, kao što je Sunce, ... odigrava se niz reakcija.«

Nastavnik metodike objašnjava kandidatu, kako će predavati djeci štivo iz čitanke, pa veli: »Kad si ti *pročitao* štivo, onda daješ učenicima da čitaju.«

U svim tim primjerima radnja se događa u svagdašnjosti, t. j. i u sadašnjosti, i u prošlosti, i u budućnosti, uvijek, kad se prilika za nju desi. To je t. zv. nepravda sadašnjost. Razumljivo je, što radnju, koja se događa ili može dogoditi svagda i uvijek, izričemo upravo prezentom, a ne perfektom ili futurom. Kad je već opravdana u takvim slučajevima sadašnjost koliko i prošlost i budućnost, onda je sadašnjost bliža čovjeku nego prošlost i budućnost, stvarnija je i prirodnija: ono, što se događa ili može dogoditi u vrijeme govora, izriče se sadašnjim vremenom, prezentom. Mi to izričemo glagolskim oblikom za pravu sadašnjost, kad već nemamo posebna oblika za nepravu sadašnjost, za svagdašnjost. To vrijedi za svaku rečenicu, i prostu i složenu, a u složenoj i za glavnu i za nezavisnu: Sava teče kraj Zagreba. Kad *padnu* velike kiše i *okopni* snijeg, Sava nabuja. Prije jela *peremo* ruke. Kad *uštanemo*, umivamo se. I t. d.

Kako ćemo izreći u složenim rečenicama, da se radnja zavisne rečenice izvršila, svršila, prije radnje glavne rečenice ili da se radnja zavisne mora

završiti, svršiti, prije nego što se započne radnja glavne rečenice? — Ono, što se svršilo, što je završeno, to je prošlo, dakle — treba to izreći oblikom za prošlost, t. j. perfektom. Zato se govori i piše: Kad *su našle*, počnu trčati. Kad *su postigle* brzinu, dignu se. Kad je razvitak *stigao* do..., odigrava se... Kad *si pročitao*, daješ čitati. I t. d.

Premda takvo umovanje ima logičkog opravdanja, takvi su izričaji neopravdani. Za izvršenost radnje imamo u našem jeziku perfektivne (svršene, trenutne) glagole, koji znače, da je radnja izvršena (a ne u vršenju) bez obzira na vrijeme. Znači: mora biti perfektivni glagol, a koje će vrijeme biti, to određuje smisao čitave rečenice. Budući da je u spomenutim rečenicama nepravda sadašnjost, mora se upotrebiti prezent, kao što je i u glavnim rečenicama upotrebljen, i to od perfektivnih ili od imperfektivnih glagola već prema tome, govorimo li o izvršenoj radnji ili o radnji u vršenju. U zavisnim rečenicama bit će također prezent, ali samo od perfektivnih glagola, ako je radnja zavisne rečenice izvršena prije radnje glavne rečenice. Mijenja se dakle, ako je potrebno, aspekt zavisne rečenice prema aspektu glavne, a vrijeme, t. j. glagolski oblik se ne mijenja. On — kako je rečeno — zavisi od smisla čitave rečenice: od toga, govori li se o događajima u sadašnjosti, u prošlosti ili u budućnosti. Zato se govori: Kad *padnu* kiše i *okopni* snijeg, nabuja Sava. Tek sokolu prvo perje *nikne*, on ne može više mirovati. Tako onda mora biti i u gornjim rečenicama: Kad *nadu*, počnu trčati. Kad *postignu* brzinu, dignu se u zrak. Kad zvijezdin razvitak *stigne* do stanja..., odigrava se... Kad ti *pročitaš*, daješ učenicima da čitaju. I t. d.

Druga je stvar, ako se pripovijeda prošli događaj, ako dakle smisao čitave rečenice zahtijeva oblike za prošlost i u glavnoj i u zavisnoj rečenici. Onda u zavisnoj rečenici stavljamo glagol u prošlo vrijeme, koje je i u glavnoj rečenici; a što se radnja zavisne rečenice svršava prije prošle radnje glavne rečenice, za to se u zavisnoj može upotrebiti koje od prošlih vremena *perfektivnih* glagola. Da su nam pisci ili govornici spomenutih rečenica pripovijedali kakav svoj ili tuđ doživljaj ili događaj, dakle nešto, što je prošlo (što se nije ponovilo ili se nije moralo ponoviti), oni bi bili pravilno napisali u zavisnim rečenicama: kad *su našle* ravno mjesto, ali bi i u glavnima bio glagol, oblik za prošlost: *počele su se dizati*. Kad *su postigle* priličnu brzinu, *digle su se* u zrak. Kad *si pročitao*, *dao si* da čitaju. I t. d. To je sada pripovijedanje prošlih i samo prošlih događaja. Ne može, dakle, biti

za svagdašnje radnje: kad *su našle* — u zavisnoj rečenici,

počnu trčati — u glavnoj rečenici;

nego mora biti jednak glagolski oblik u objema rečenicama, t. j. prezent, kao što je i u prošlim radnjama u objema rečenicama jednak glag. oblik; t. j. perfekt:

kad *su našle* — u zavisnoj rečenici,
počele su trčati — u glavnoj rečenici.

U takvim rečenicama može biti i prezent (prez. historički), ali za svršenu radnju zavisne rečenice mora biti prezent perfektivnog glagola.

Uzmimo i treću mogućnost: radnja će se dogoditi u budućnosti. Ako se radnja zavisne rečenice vrši jednom ili se ponavlja, glagol je u futuru egzaktnom; ako se radnja zavisne rečenice vrši prije radnje glavne rečenice, glagol je u prezentu, ali mora biti perfektivan (svršen); u obadva slučaja u glavnoj je rečenici glagolski oblik za budućnost:

Kad *budeš nosio* aparat, pazi, da ga ne ispustiš.
 Kad *budeš k meni dolazio*, ponijet ćeš sa sobom knjigu,
 ali: Kad *dodeš k meni*, dobit ćeš knjigu.
 Kad *pospremiš* sobu, dodi u kuhinju.

Nije pravilno upotrebljavati u zavisnoj rečenici ni futur: Kad ćeš *doći*, dobit ćeš, a još manje perfekt: Kad *si pospremila* sobu, dodi u kuhinju — kao što se češće čuje u govoru u našim krajevima.

Od glagola *biti* u takvim rečenicama dolazi u zavisnoj svršeni prezent: *budem, budeš...*, a ne trajni: *sam (jesam), si (jesi)...* ni futur egzaktni: *budem bio*:

Kad *budeš* potpuno zdrav, ići ćemo na izlet.
 Kad *budete* spremni za polazak, pozovite i nas.

Nije dobro reći: kad *budeš bio*, kad ste *spremni...*

Tu su dvije pojmovne kategorije: 1. vrijeme zbivanja radnje i 2. vršenje ili izvršenost radnje. Za svaku od njih ima u našem jeziku posebna gramatička kategorija: za vrijeme — glagolski oblici (vremena), za vršenje ili izvršenost radnje — glagolski aspekti (imperfektivnost, facientivnost i perfektivnost). Vrijeme zbivanja radnje izrečeno rečenicom određuje, hoće li se upotrebiti glagolski oblik za sadašnjost, za prošlost ili za budućnost, a način vršenja radnje, bila ona u sadašnjosti, u prošlosti ili u budućnosti, određuje, da li će se upotrebiti određeno vrijeme trajnoga ili svršenoga glagola. Jezici, koji nemaju gramatičke kategorije aspekta, ili je nemaju dovoljno razvijenu, moraju se služiti gramatičkom kategorijom vremena ili kakvim drugim gramatičkim sredstvima, da u takvim rečenicama označe izvršenost ili vršenje radnje. Mi u našem jeziku nemamo potrebe za to, pa zato navedene rečenice i nisu pravilne. Perfekt u antecedentnim vremenskim rečenicama može stajati samo onda, kad su one za prošle događaje; za svagdašnje i buduće perfekt ne može stajati.

O IZVOĐENJU ETNIKA OD GEOGRAFSKIH IMENA

Mate Hraste

Poznato je, da se imenice za ljude (muškarce) od imena mjesta (pokrajina i zemalja) tvore nastavcima -ac i -janin, a za žene nastavkom -ka. Nastavkom -ac tvore se takve imenice na cijelom području hrvatskoga ili srpskoga jezika, i to u kajkavskom narječju nastavkom -ec, jer je u njemu nekadašnji poluglas zamijenjen s e, a u štokavskom i čakavskom nastavkom -ac, jer je u njemu nekadašnji poluglas zamijenjen s a, dakle: *Varaždinec, Međimurec, Turopoljec, Samoborec, Zagorec, Dugoselec, Posavec, Vinodolac, Kastavac, Mostarac.*

Mjesto punog nastavka -janin za muški rod imamo danas u kajkavskom narječju krnji nastavak -jan: *Zagrepčan* (Zagreb + jan*, *Karlovcān* (Karlovc-jan, *Siščān, Lekeničān, Velikogoričan.* Taj je nastavak nastao prema nominativu množine, jer se u tome padežu i u štokavskom narječju odbacuje završetak -in, a dodaje se padežni nastavak -i: *Zagrepčani, Karlovčani, Siščani, Lekeničani, Velikogoričani.* Ako oduzmemo padežni nastavak za nominativ množine -i, dobit ćemo oblik za jedninu: *Zagrepčan, Karlovčan, Siščan* isto onako, kako od *Srbīn, Bugarīn, Arnautīn* imamo množinu: *Srbi, Bugari, Arnauti*, a prema tome u u nekim narodnim govorima i jedninu: *Srb, Bugar, Arnaut.*

Tako se tvore te imenice i u Istri i Hrvatskom Primorju: *Bakran, Ičan, Sušaćan, Bašćan, Krćan, Veprinčan.* Razumije se, da se u svim tim imenicama i u kajkavskom i u zapadnočakavskom narječju vrši jotovanje suglasnika po glasovnim zakonima književnog jezika: *ičan* (t. j. *ičanin* (Ik + janin): *Ika, Rěčān* (Rěčān) (t. j. *Rečanin* (Rek + janin): *Rěkä Bäkran* (t. j. *Bakranin* (Bakr + janin): *Bäkar, Bäkarcān* (t. j. *Bakarčanin* (Bakarc + janin): *Bäkarac.* Razumije se, da su oblici: *Zagrepčan, Karlovčan, Bakran, Senjan* dijalektizmi i ne idu u književni jezik. U njemu imamo u tim primjerima nastavak -janin: *Zagrepčanin, Karlovčanin, Bakranin, Senjanin,* množina: *Zagrepčani, Karlovčani, Bakrani, Senjani.*

Nas u ovom radu najviše zanima nastavak -ka za tvorbu etnika za ženski rod. Dr. Dragutin Boranić u svome „Pravopisu hrvatskog ili srpskoga jezika“, Zagreb 1921., na str. 88.—89 govori o tvorbi takvih imenica. On o tome govori i u nekim kasnijim izdanjima svoga „Pravopisa“, sve do osmog izdanja 1941. na str. 65.—66 U tim izdanjima Boranić navodi, da nastavak -ka za ženski rod dolazi:

1. Na osnove imena, kojima se muški rod gradi nastavkom -ac: *Zemunka: Zemunac, Srijemka: Srijemac, Bjelovarka: Bjelovarac, Vinodolka: Vinodolac, Kučevka: Kučevac, Maglajka: Maglajac.* Dalje navodi, da se taj nastavak (-ka) rijetko (ja sam podcrtao) uzima za imena, kojima se muški

* U toj imenici imamo oba nastavka -ac (Zagrebac) i -janin: Zagreb + janin) Zagrepčanin.